

LA VAIXELLA ROMANA

ROSA ALBIACH

Servei d'Investigació Prehistòrica. Diputació de València

Les restes materials que l'arqueologia posa al nostre abast per a acostar-nos a l'estudi del passat revelen que la vaixel·la i els objectes domèstics són allò més abundant i variat. Les contínues investigacions de les peces contextualitzades van establint classificacions segons la seua procedència, la seua funció i la seua cronologia de manera que, per elles mateixes, arriben a constituir una gran ajuda per a entendre i interpretar alguns aspectes de la vida quotidiana i de la dinàmica dels circuits comercials.

Encara que el territori que ocupava la cultura romana va ser molt ampli, les ceràmiques presents en els seus assentaments coincideixen majoritàriament a ser del mateix tipus, exceptuant-ne les produccions locals, ja que n'hi hagué una gran demanda i una xarxa comercial organitzada que abastia d'aquests productes tots els centres redistribuïdors de l'àmbit romà.

Per tant, també les ceràmiques romanes dels jaciments valencians, tant si es tracta de ciutats com d'establiments rurals, són similars a les que trobem en la resta del territori romanitzat. Van arribar a aquestes terres a partir del segle III aC acompanyant els nous habitants itàlics que posseïen diferents costums alimentaris i, en un primer moment, van conviure amb les ceràmiques ibèriques, que, a poc a poc, van anar desapareixent. Amb el temps, van perdurar i es van ampliar aquestes importacions i també els llocs de procedència i, de la mateixa manera, també van ser manufacturades diverses ceràmiques en la península Ibèrica. Aquest canvi va oferir un mercat nou i ampli per a la introducció de nous productes de primera necessitat com també una oportunitat per als artesans, els navegants i els comerciants, creant-se, així, una xarxa d'importacions i exportacions que augmentà i consolidà les relacions de la península amb els pobles de la Mediterrània.

LES PRODUCCIONS CERÀMIQUES

Els recipients associats a l'alimentació van anar variant de tipologia i de matèria depenent de les modes i de la dinàmica del mercat. Aquests atifells es van fer majoritàriament de ceràmica, elaborada al torn i cuïta en forns específics, encara que també n'hi hagué que eren de vidre, de fusta, de metall (plata, bronze o ferro), de marfil i, fins i tot, de pedra. Sobre aquests recipients es van aplicar diferents tractaments i decoracions amb engalbes, pintures, aplicacions, incisions i gravats. La tipologia dels objectes comprenia des del servici de taula fins als objectes de cuina i d'emmagatzematge, amb diverses grandàries i característiques morfològiques que diferien depenent de la classe d'argila, de la cocció i de la qualitat del vernís, aquesta última en el cas de la vaixel·la.

Es van anar creant centres productors en diversos punts de la Mediterrània, en què destacaren els de la península Itàlica, la Gàl·lia, Hispània, el nord d'Àfrica i el Pròxim Orient. Hispània va mantenir relacions comercials amb tots eixos tallers i, així, en els jaciments valencians trobarem una gran varietat d'importacions de vaixel·la de taula i d'altres ceràmiques d'ús domèstic.

La comercialització de les produccions ceràmiques de vaixel·la, sobretot de les provinents de la península Itàlica i del nord d'Àfrica, va ser una càrrega subsidiària en els vaixells perquè, de manera prioritària, es transportaven àmfores amb vi, oli, salaons i cereals i altres productes alimentaris.

LA VAIXELLA FINA

Dins de la denominació de «vaixel·la fina» s'inclouen les peces que s'usaven per al servei de taula, les quals destaquen per la seua qualitat i perquè disposem d'una bona sistematització d'aquestes, cosa que les converteix, a vegades, en un excel·lent fòssil director. La vaixel·la fina més usada per al consum fou la provinent de la producció industrial de peces ceràmiques envernissades, per dins i per fora, amb una solució argilenca, inicialment de color negre, denominada vernís negre i, a partir de l'últim terç del segle I aC, de color roig, coneguda com a terra sigil·lata. De vegades, la marca del terrisser era impresa en l'interior de la peça, on constava el *praenomen* abreuïat, *nomen* i *cognomen*, i, ocasionalment, s'inclouïa entre la mateixa decoració de la peça. Els recipients més habituals eren els vasos, les copes, els gots, els plats i les plàteres de diferents grandàries, amb peu o sense. Aquests atifells es van produir a Itàlia, la Gàl·lia i a Hispània, i, a partir del segle II, en el nord d'Àfrica. Les peces de luxe eren escasses i es feien d'argent.

Època republicana: segles II-I aC. L'origen de la ceràmica de taula romana es remunta a la fi del segle IV aC quan els tallers àtics entren en crisi i són substituïts per un grup de fàbriques itàliques amb noves peces de vernís negre que seran més econòmiques i se subministraran als compradors habituals de la Mediterrània occidental. Aquestes peces segueixen la tradició àtica però amb formes diferents, amb una qualitat molt inferior i amb decoracions decadents basades en estampillats de palmetes fetes amb punxons i de rosetes dins de cercles puntillats a rodeta. Es van elaborar en la península Itàlica a partir del segle III aC, amb centres de producció a la Campània (Nàpols o *Cales*) i a Etrúria, i són conegudes com a campanianes. L'arribada a Ibèria de les ceràmiques de vernís negre es va produir en eixe moment tot convivint amb altres peces itàliques de tradició hel·lenística, però va ser a partir de l'inici del segle II aC quan es van intensificar les importacions campanianes, produïdes en grans quantitats i a baix preu. Hi hagué imitacions del tipus de vernís negre elaborades en tallers locals, com els de Catalunya.

Aquestes ceràmiques estan presents en els jaciments valencians que tenen una cronologia emmarcada entre els segles II-I aC que, o bé van ser assentaments ibèrics que van perdurar en la seua ocupació fins a eixe moment, o bé es romanitzaren com en el cas de les ciutats de *Saguntum* (Sagunt) i *Lucentum* (Tossal de Manises, Alacant) i, sobretot, en les noves fundacions com ho va ser la colònia de *Valentia* (València). Les formes ceràmiques més habituals aparegudes en aquests jaciments són els vasos de parets rectes o amb ala, els plats, les copes, les pàteres i els tinters. Les tendències comercials d'aquesta vaixel·la, que s'establien entre les terres valencianes i la península Itàlica, poden veure's des de l'any 138 aC en els nivells fundacionals de *Valentia*, on Ribera ha constatat un predomini de la campaniana A i, en menor mesura, de la campaniana B de

◀ *Jaciments valencians destacats amb publicacions de ceràmiques romanes.*

Estes investigacions han permès conèixer algunes produccions de ceràmica locals i importacions, i establir les relacions comercials entre les terres valencianes i els diferents pobles de la Mediterrània.

Vaixella domèstica d'època republicana. Segles II-I aC. Procedència diversa. [Museu de Prehistòria de València].

Vaixella d'ús habitual en els jaciments valencians entre els segles II-I aC, on destaca la convivència de la ceràmica ibèrica amb les peces romanes de vernís negre, parets fines i ceràmica comuna.

bona qualitat, de l'etrusca, com també de les produccions de vernís negre de *Cales*. Entre l'any 100 aC i el moment de destrucció de la ciutat, el 75 aC, predominen la campaniana B de *Cales* juntament amb la beoïdea sobre la campaniana A, tres produccions també presents en *Ilici* (l'Alcúdia d'Elx) en eixe moment. Queden ja com a importacions minoritàries la B etrusca, la Byrsa 661 i la campaniana C.

Època imperial: segles I-III. Amb l'arribada de l'Imperi els artesans de diversos tallers de la ciutat d'Arezzo (Etrúria, Itàlia) van imposar les seues produccions, que s'han denominat terra sigil·lata aretina, que s'iniciaren cap a l'any 40 aC i perduraren fins a mitjan segle I, amb una àrea de difusió que comprén tot l'àmbit romà. Es tracta d'una ceràmica de qualitat excel·lent en tant que té una argila molt depurada amb un vernís ataronjat molt bo. Es van elaborar peces llises i decorades amb temes vegetals i humans, fabricades amb motle i amb torn. Dins de la vaixella es pot distingir la copa i el plat, anomenat també servici, les plàteres de grandària variada i altres peces addicionals com les grans copes i vasos, de vegades decorats en relleu amb temes mitològics emmarcats amb sanefes vegetals. Els segells d'oficina podien tindre una disposició radial o bé central, de forma circular, oblonga o *in planta pedis*, aquesta última amb cronologia a partir de l'any 15. Aquesta producció es va comercialitzar per via marítima acompanyant el vi itàlic transportat en àmfores Dressel 1.

Dins del territori valencià destaquen les ciutats de *Ilici* i *Saguntum* per la seua proporció més alta de troballes, a les quals s'ha incorporat recentment *Valentia* després de la trobada d'un conjunt d'aretines en un depòsit votiu datat entre els anys 5 aC i el 10. En aquestes poblacions, com també a *Lucentum*, al *Portus Ilicitanus* (Santa Pola), *Lesera* (Moleta dels Frares, Forcall, Castelló) i en El Monastil (Elda), s'ha pogut constatar un comerç superior de peces llises sobre les decorades. Els estudis efectuats a *Ilici* per Montesinos evidencien que una gran varietat de centres de producció situats en la península Itàlica i la Gàl·lia van abastir aquesta ciutat, com s'ha pogut constatar amb les primeres produccions de ceràmiques de vernís negre amb segells llatins que són anteriors a l'any 15 aC i procedeixen d'Arezzo, que serà el centre proveïdor més important per a *Ilici*. També és considerable la quantitat de sigil·lates aretines que procedeixen d'Ateius, seguides per les de Roma i la Itàlia central, Puteoli, les de Lyón, el nord dels Alps, el sud de la Gàl·lia i la vall del Po. Entre elles abunden els plats i les copes sense decoració, i destaquen els caliciformes decorats tant

amb frisos amb òvuls dobles amb llengüeta simple com també els cercles concèntrics i les rosetes, les figures en relleu de grifó, d'amoret, d'esquelet i d'Hèrcules. Així mateix les aretines trobades a *Valentia* tenen un origen majoritari d'Arezzo i, en menor proporció, de Puteoli, en què ressalta una copa decorada amb un fris de dones acompanyades per xiquets.

L'última producció d'Arezzo, anomenada aretina tarδοitàlica, també arriba des de mitjan segle I a les ciutats de *Ilici*, *Saguntum* i *Valentia*. Es van importar, a més, produccions del nord-est de Catalunya i ceràmiques oxidants de vernís roig, que imitaven i es comercialitzaven juntament amb aquestes.

Els terrissers aretins van instal·lar, al poc de temps, nous tallers o sucursals en altres llocs de la península Itàlica, com Pisa, i també en el sud de la Gàl·lia, com a Lyón (Graufesenque), Banassac i Montans, i en altres llocs de la zona central i oriental gal·la. Aquesta ceràmica prompte va adquirir un important desenvolupament i la seua comercialització va entrar en auge a mitjan segle I, i la difusió compregué tot el mercat de l'imperi romà i s'extingí a partir de la primera meitat del segle III. Aquesta producció es coneix com a terra sigil·lata sudgàl·lica; la seua argila és de color rosat intens amb desengreixant de quars visible i un vernís brillant de to violaci de bona qualitat. Es van elaborar peces llises i decorades, on els temes decoratius predominants van ser els vegetals, incloent-ne d'animals i d'humans. La Graufesenque, entre els anys 40-70, duu a terme una producció minoritària anomenada marmorata, de vernís groc vetejat en marró, algunes amb marca d'oficina.

De nou, i per a aquestes produccions de la Gàl·lia que arribarien a les terres valencianes per via marítima, destaquen les ciutats de *Saguntum* i *Ilici*, atés el seu percentatge més alt de troballes i d'acord amb els estudis duts a terme. En aquestes ciutats es pot veure l'abundància d'importacions des de les primeres produccions, amb un predomini de les peces llises (copes i plats) sobre les decorades, entre les quals hi ha algun exemplar de marmorata. A *Ilici*, entre les peces decorades, el vas més habitual és el Dragendorff 37, seguit del 29 i el 30, on destaquen motius com l'alternança de garlandes ondulants amb plantes o figures, bandes de plafons o arcades amb figures, gallons, medallons amb motius cruciformes, mètopes dividides i motius vegetals, entre d'altres. Els segells terrissers, presents sobretot en les peces llises, remetien com a font d'importació principal a La Graufesenque i, en menor mesura, a Montans o Banassac. Aquestes ceràmiques també s'han documentat en alguns assentaments rurals o costaners i en les ciutats de *Valentia*, *Lesera*, en el *Municipium Liria Edetanorum* (Lliria) dins de set pous votius, a *Lucentum*, al *Portus Illicitanus* i al Monastil.

Dins de les produccions romanes provincials també van haver-hi imitacions de ceràmiques sigil·lates fetes a Hispània, que es van difondre cap a mitjan segle I. La seua producció, que actualment denominem terra sigil·lata hispànica, es va realitzar en tallers situats en diversos punts de la península Ibèrica: Tricio, Corella, Liédana, *Pompaelo*, Abella, Solsona, Bronchales, Andújar i Granada, i va començar imitant alguns tipus gals. Segons els centres de producció, variaren les argiles, des de grogues a ataronjades i rosades, amb un vernís ataronjat o marró rogenc, de bona qualitat, que va degenerar amb el temps. Aquesta producció va perdurar fins a la fi dels segles V i VI, i es coneix com a hispànica tardana. Les decoracions consistien, sobretot, en franges de rosetes o cercles, alternant algunes amb motius vegetals i figures animals o humanes. La seua difusió va ser general en el món romà, i va arribar al sud de la Gàl·lia, a Itàlia i al nord d'Àfrica, encara que predominaren a Hispània.

Copa de terra sigil·lata sudgàl·lica decorada amb la figura del déu Mercuri. Segle I. Empúries. [Museu de Prehistòria de València].

A partir de la fi del segle I aC la terra sigil·lata, vernissada de color roig va ser la vaixel·la ceràmica més utilitzada per al consum. N'hi hagué una gran demanda i una xarxa comercial organitzada que proveïa d'estos productes tot el món romà.

Centres productors i redistribuidors de ceràmica que mantingueren relacions comercials amb jaciments valencians.

Els materials ceràmics romans que trobem en els jaciments valencians indiquen l'existència de relacions comercials destacades amb la península Itàlica, la Gàl·lia, Hispània, el nord d'Àfrica i el Pròxim Orient.

La presència d'aquestes ceràmiques en els nostres jaciments està relacionada, sobretot, amb tallers de la Rioja, de Terol i d'Andújar, i el seu percentatge és elevat respecte a la resta del servei de taula, com es desprèn de l'estudi d'Escrivà en el cas de la ciutat de *Valentia*. Aquesta ciutat presenta el volum més significatiu de sigil·lata hispànica a les terres valencianes, amb l'índex més notable entre mitjan segle I i mitjan segle III a causa, probablement, del seu paper de centre redistribuidor, que perdurà amb peces tardanes fins a la fi del segle VI en què seràn substituïdes per la ceràmica africana. La gran majoria de les peces procedeixen de la Rioja (Arenzana de Arriba, Bezares, Tricio, Nájera) ja des dels anys 60-65, amb una comercialització marítima feta des de Dertosa, i amb un predomini dels vasos hemisfèrics o carenats juntament amb alguna forma tancada, com la cantimplora, i majoritàriament tenien un segell del terrisser. En menor mesura estan documentades les ceràmiques de Bronchales ja des dels anys 80-85, amb una via terrestre per a la comercialització, que va ser local i regional. En termes generals, a *Valentia*, el percentatge de peces llises és més gran que el de les decorades, com també passa al *Portus Illicitanus*, i entre aquestes últimes destaca com a més abundant la forma Dragendorff 37 amb ornament amb òvuls, llengüetes, cercles, angles i puntes de fletxa, amb frisos de mètopes i cercles amb animals o motius verticals estilitzats. Li segueixen, en proporció, la forma Dragendorff 29 i 37, amb predomini de l'estil de mètopes amb motius figurats humans, animals i escenes. Així mateix, han sigut documentades a *Saguntum* un conjunt d'hispàniques en què predomina una bona qualitat, també amb alguns exemplars de Bronchales i una major proporció de formes decorades sobre les llises, com ocorre a *Ilici* on hi ha una quantitat d'hispàniques escassa que Montesinos relaciona amb una disminució d'aquestes ceràmiques cap al sud del territori valencià. També cal destacar la seua presència en el *Municipium Liria Edetanorum*, en la ciutat de *Danium* (Dènia), al Monastil i, en la província de Castelló a les Carrasques (la Jana).

La proliferació en aquest moment de l'hàbitat rural en *villae* (vil·les) queda, en molts casos, constataada per la presència d'aquestes ceràmiques, que a més d'indicar-nos la difusió d'eixa producció ens mostra una perduració més gran en les zones de l'interior que en les de la costa del territori valencià.

Els tallers productors de ceràmiques del nord d'Àfrica, a partir del final del segle I, van prendre protagonisme dins del cercle comercial del món romà i es van difondre per via marítima a través de la conca mediterrània. La primera exportació massiva d'aquesta ceràmica, que actualment coneixem com a terra sigil·lata clara A, va ser produïda en l'Àfrica Proconsular (Numídia i la part oriental de Mauritània). Aquesta ceràmica es documenta en les terres valencianes, tant en les seues ciutats com en les nombroses vil·les, des de la fi de l'època Júlia-Clàudia, com s'ha vist a *Valentia*. A partir del segle III s'introdueix de forma massiva la ceràmica africana A tardana i la terra sigil·lata clara C, que va començar a fabricar-se en eixe moment, prolongant-se fins al segle IV. Ambdues posseïen una argila rogenca amb un vernís ataronjat de poca qualitat, mancaven de segells terrissers i les decoracions hi eren escasses, encara que a vegades incloïen alguns motius en relleu aplicats i estampats, o barbotina de fulles d'aigua, rodeta i temes vegetals o figurats. Aquestes produccions també han sigut documentades en diferents ciutats com *Saguntum* i el seu port del Grau Vell, el *Municipium Liria Edetanorum*, el *Portus Illicitanus* i *Lucentum*, amb un percentatge reduït, donada l'evolució de la ciutat, com indiquen Olcina i Pérez.

Des de mitjan segle II i al llarg del segle III, també arriben a les terres valencianes les produccions del sud-est de la Gàl·lia, denominades lucente, amb un vernís que té irisacions metàl·liques i una tipologia composta de gots, pitxers i copes.

Antiguitat tardana: segles IV-VII. Les produccions del nord d'Àfrica van continuar sent preferents dins de l'àmbit comercial romà fins al segle VI, que se'n fabricaren els últims testimonis a gran escala, i van quedar només produccions minoritàries, però perduraren les exportacions. Les ceràmiques dels segles IV-VI s'anomenen terra sigil·lata clara D. L'argila continuarà sent rogenca i el seu vernís ataronjat de baixa qualitat. La decoració es feia en relleus aplicats o amb punxó i estampats i, en molts casos, mancava de decoració. Els motius consistien en estampilles, palmetes, rosetes, cercles concèntrics i reticulats. Durant els segles V i VI van sorgir motius d'animals, símbols cristians, creus geminades i escenes amb figures humanes, totes elles característiques de les produccions de terra si-

Vaixella domèstica d'època imperial procedent de jaciments valencians. Segles I-III. [Museu de Prehistòria de València].

Vaixella d'ús habitual en terres valencianes entre els segles I-III, en la qual predominen les peces de terra sigil·lata acompanyades de ceràmica comuna. Els recipients més habituals van ser els bols, les copes, els gots, els plats, els pitxers i les plàteres de grandàries diferents, amb peu o sense.

gil·lata paleocristiana ataronjada i grisa (Gàl·lia), la qual va ser molt escassa a partir de la segona meitat del segle VI, com s'ha vist a *Valentia*.

La presència de la terra sigil·lata clara D s'ha documentat en la província de Castelló, on tres assentaments testimonien la continuïtat romana durant els segles V-VI. Els jaciments són Pou de Llobet (Albocàsser), Benicató (Nules) i el Brosseral (Cabanes), així com també el fondejador de les Pedreres de la Barbada (Benicarló), segons ha estudiat Arasa. Més al sud, es constata a *Saguntum* i en el seu port, i a *Valentia* on Rosselló ha documentat que arriba, esporàdicament, vaixel·la de taula oriental anomenada Late Roman C (Focea) i Late Roman D (Xipre), ceràmica egípcia o copta i altres produccions (Fini Byzantine Wares). Altres importants assentaments amb aquesta perduració són *Lucentum*, la necròpolis de l'Albufereta, *Ilici*, el *Portus Illicitanus*, i també El Monastil entre mitjan segle IV i la fi del segle V, i també Garganes (Altea, Alacant) amb activitat comercial elevada des de mitjan segle IV fins a mitjan segle VI, en què destaca l'alt percentatge de ceràmiques estampillades. L'existència d'aquestes ceràmiques en les vil·les ha permès constatar una proliferació de l'hàbitat rural durant el segle IV.

ELS GOTS PER A BEURE

Calze de vidre d'època imperial. Tisneres (Alzira, València). [Museu de Prehistòria de València].

Els recipients de vidre usats per a beure es van imposar, a partir del segle I, sobre els vasos de ceràmica comuna amb parets molt primes, i van perdurar fins al començament del segle II.

Els gots, gobelets o calzes emprats més assíduament per a beure eren de ceràmica comuna amb parets molt primes, anomenats parets fines, als quals, a partir del segle I, es van afegir i s'hi van imposar les peces de vidre. Durant els segles II-I aC aquests es van importar des de la península Itàlica, encara que també va haver-hi imitacions en Ibèria i en l'illa d'Eivissa. Inicialment no presentaven decoració o bé tenien incisions i barbotina. A partir de mitjan segle I, a més d'importar-se, sobretot es van produir en diferents punts d'Hispania, majoritàriament en la Bètica, i van perdurar fins al començament del segle II. La seua decoració es basava en galbes, motius incisos i «a pinta», tractament sorrenc, a barbotina i a rodeta, i els anomenats «corfa d'ou».

Pel que fa als jaciments valencians, els gots per a beure que han sigut documentats se ceneixen a les característiques i procedències descrites, però a més cal assenyalar la possible producció d'aquests gots en terres de Sagunt, que són esmentats com a «calzes» o «copes saguntines» per Plini en la seua *Història Natural* (XXXV, 160-161) i per Marcial en la seua obra poètico-satírica (IV, 46, 12-17; VIII, 6, 1-4; XIV, 108), encara que també s'ha considerat que podria tractar-se de terra sigil·lata hispànica; aquesta ciutat, a més, també ofereix exemplars itàlics. A *Valentia* els gobelets de parets fines ja estan presents en el moment fundacional (138 aC) i en època tardo-augustiana (8 aC-9) tenen un origen itàlic (d'Etrúria i del sud) i hispà (grisa catalana), i també són produïts a la fi del segle I aC, com s'ha vist en l'excavació d'un forn en l'Almoïna. A *Ilici* apareixen en els nivells compresos entre mitjan segle I aC i mitjan segle I, com també en la necròpolis de l'Albufereta (el Campello, Alacant), on han estat estudiats els gots d'època imperial.

Vasos de parets fines d'època imperial. Eivissa i Empúries. [Museu de Prehistòria de València].

Els gobelets usats més assíduament per a beure eren de ceràmica amb parets molt primes. Entre la seua decoració es podia incloure la barbotina, com en el cas d'estes dues peces que tenen motius aplicats de fulles de pinya i palmes amb fulles d'aigua.

Ceràmica comuna de cuina d'època imperial. Segles I-V. Font de Mussa (Benifaió, València) i Lliria (València). [Museu de Prehistòria de València].

El parament de cuina comprenia les peces que anaven al foc i altres per a la contenció de provisions. Hi havia olles i cassoles per a cuinar directament al foc o al forn, gerres per al fregit o el rostit d'aliments i tapadores per a cobrir els recipients.

LA CERÀMICA COMUNA I DE CUINA

Dins d'aquest ampli grup hi ha els recipients de servici de taula i de cuina usats per a l'aprovisionament, la preparació, la transformació, la conservació i l'emmagatzematge d'aliments, alguns d'ells amb un ús multifuncional. En general, el conjunt de materials consistia en urnes per a contindre i transportar aigua i també per a conservar aliments, pitxers amb una o dues anses per a escalfar i servir líquids, gots per a beure i per a mesurar capacitats, plats i plàteres per a servir i també per a menjar i preparar aliments líquids i sòlids, vasos per a rentar-se les mans i transformar aliments, recipients per a la higiene personal i per a tasques domèstiques, gerres per a l'elaboració de salses o de condiments, morters, taps, tapadores amb funció també de plats, coladors i embuts. La vaixel·la de cuina comprenia les peces que es posaven al foc per a guisar o per a fregir, entre les quals hi havia olles per a la cocció d'aliments i la contenció de provisions, gerres per al fregit o el rostit, cassoles de grandàries variades per a cuinar directament al foc o al forn i per a usar-se amb trípode, i a més les tapadores.

Aquestes ceràmiques van ser cuites tant de forma reductora com oxidant, generalment sense tractament posterior, excepte les produccions africanes de cuina amb una engalba interior o alguns exemplars de vasos i pitxers decorats amb traços lineals de pintura.

Les importacions que van arribar a les terres valencianes procedien de la península Itàlica, el nord d'Àfrica, alguns exemplars orientals, però, sobretot, les peces més utilitzades van ser les produccions locals, existint un comerç a nivell regional, amb una major presència en els assentaments rurals.

Època republicana: segles II-I aC. Durant els segles II-I aC la major part dels recipients coneguts provenien de la península Itàlica i eren per a la cocció d'aliments; es tractava d'olles, paelles, morters, tapadores i cassoles, entre les quals les roges pompeianes, que posseïen una engalba d'aquest color per dins, com s'ha documentat a *Valentia*. Acompanyant aquest conjunt hi havia algunes peces d'origen púnic, pitxerets de ceràmica grisa, pàteres, *kálathos* i

Pitxer de bronze. Els Horts (Vallada, València). Segle I. [Museu de Prehistòria de València].

Els recipients associats a l'alimentació es van fer majoritàriament de ceràmica, encara que també n'hi hagué de vidre, de fusta, d'ivori, de pedra i de metall de plata, de ferro o de bronze, com és el cas d'esta peça.

setrilles ibèriques pintades juntament amb pitxers de ceràmica comuna per a abocar líquids i altres recipients per a cuinar. En la ciutat de *Saguntum* també han sigut estudiades aquestes importacions itàliques i púniques (eivissenques i cartagineses) per Pascual i Aranegui, com també un alt percentatge de ceràmica ibèrica local i altres produccions locals i regionals dels voltants de *Saguntum*.

Època imperial: segles I-III. En època augustiana, com s'ha vist en el cas de *Valentia*, van continuar les importacions itàliques de cassoles altes i de morters, i de la Campània arribaren cassoles baixes i tapadores a més de plats rojos pompeians. De l'Àfrica Proconsular i de Byzacena (Tunísia) es van importar cassoles altes i baixes i tapadores, i també diversos recipients consistents en bols, vasos, pitxers i olpes, i també algun exemplar oriental, com els pitxerets. També van haver-hi produccions locals d'olles, tapadores i pitxers, diferenciant-se diversos grups atenent a la pasta. A la fi del segle I i començament del II, el conjunt de materials de cuina va continuar tenint una procedència itàlica, africana i de producció local, entre els quals s'han estudiat plats/tapadora i cassoles africanes a *Valentia*, i, dins de les ceràmiques comunes locals, en el *Municipium Liria Edetanorum* es coneix un ampli repertori en relació amb la transformació i la contenció d'aliments, a més de gerretes per a líquids, vi o oli. A mitjan segle II es van ampliar les tipologies ceràmiques de cassoles, gots globulars i olles. Ja en el segle III el lot de materials més important va ser el d'origen africà, com es pot veure a *Saguntum*. Aquesta visió es repeteix en la província d'Alacant, on al *Portus Illicitanus* els estudis efectuats per Sánchez han pogut establir diferències entre importacions i produccions locals o regionals, així com també ha estat estudiada la ceràmica comuna dels jaciments de la vall del riu Vinalopó (Alacant). A *Ilici* els estrats augustians presenten gots, plats i olpes amb decoració pintada, i en els nivells del segle II gran part dels materials tenen una procedència africana. A la Vila Joiosa s'ha documentat ceràmica africana de cuina i comuna i a l'illa de Tabarca s'han trobat restes d'ocupació romana amb materials des del segle II fins al segle IV provinents del nord d'Àfrica.

Antiguitat tardana: segles IV-VII. La dinàmica de l'est d'Hispania, segons Gutiérrez, estava dins de l'evolució de l'economia mediterrània, amb un mercat en les ciutats portuàries i en els centres rurals costaners assortit d'abundants importacions que, amb el temps, van donar pas a les produccions locals orientades a l'autoconsum. Les ceràmiques que coneixem en els jaciments valencians per als segles IV-VI tenen un

origen divers, i destaquen en proporció les produïdes tant a Cartago com a Sardenya, al sud d'Itàlia o a Sicília, que corresponen a plàteres, vasos, cassoles i tapadores, i s'han pogut diferenciar per Reynolds en la vall del riu Vinalopó. També es coneixen cassoles altes i baixes de ceràmica feta a mà o tornejada de les províncies d'Alacant i Múrcia, documentades en El Monastil entre mitjan segle IV i final del segle V, que perduraran fins al segle VII. En *Ilici*, a mitjan segle IV, destaquen els materials de procedència africana i les ceràmiques comunes fetes a mà amb desengreixant de mica daurada.

Ceràmica comuna d'època visigoda de jaciments valencians. Segles VI-VII. [Museu de Prehistòria de València].

Entre mitjan segle VI i la primera meitat del VII, va haver-hi un predomini de productes africans, com s'ha pogut veure a *Valentia*, amb olles sense anses, cassoles, morters, vasos, setrilles amb tub abocador, pitxers d'una ansa i broc abocador i també tapadores, que evidencien la intensa relació amb l'Àfrica bizantina. També del Mediterrani oriental s'importava ceràmica de cuina com olles (algunes de l'àrea de Constantinoble i Palestina), cassoles, pitxers amb anses dobles sobremuntades i ampolles amb broc. A la Punta de l'Illa (Cullera), València la Vella (Riba-roja de Túria) i a Alacant, també es coneixen unguentaris litúrgics contenidors d'oli consagrat de Palestina o Pamfília. Tot aquest conjunt es va acompanyar de ceràmiques a mà o a torn lent procedent de la Mediterrània central (Lípara) i de Sicília, com també d'Eivissa van arribar vasos, alguns amb tub abocador i àmfores menudetes.